

NO. I

1996

A D A L Y A

ADALYA

SUNA - İNAN KIRAÇ
AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLİĞİ

ANNUAL OF THE
SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Bilim Kurulu / Advisory Board Prof. Dr. Fahri IŞIK
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Doç. Dr. Havva YILMAZ
Yayın Yönetim / Editör Kayhan DÖRTLÜK

Çeviriler / Translations Doğan Türker
T.M.P. Duggan
Margaret Payne

Yazışma adresi / Mailing address Kaleiçi Barbaros Mah. Kocatepe Sokak 25
ANTALYA-TÜRKİYE

ISSN 1301 - 2746

İÇİNDEKİLER

<i>Refik DURU</i>	
Burdur Bölgesi Neolitik Çağ Mimarlığı ve Anadolu'daki Çağdaşları Arasındaki Konumu Hakkında	1
<i>Fahri IŞIK</i>	
Pamfilya ve Anadolu Gerçeği	23
<i>Sencer ŞAHİN</i>	
Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna	45
<i>Esin OZANSOY</i>	
Malatas'ın Khronographia'sında Iustinianos Dönemi Doğa Olayları	53
<i>Nevzat ÇEVİK</i>	
Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası	61
<i>S. Yıldız ÖTÜKEN</i>	
Likya Ortaçağ Araştırmaları ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı	73
<i>Kenan BİLİCİ</i>	
Alanya Kalesi Kazısından Çıkan Bir Duvar Çinisi	87
<i>H. Örcün BARIŞTA</i>	
Antalya'nın Bazı Evlerinden Çalık Köşeler	95
<i>Muhammet GÜÇLÜ</i>	
XIX. Yüzyılın Sonlarında Antalya'nın İdari ve Demografik Yapısı	105
<i>Giray ERCENK</i>	
Hangi Murat Paşa?	111
<i>Musa SEYİRCİ - Ahmet TOPBAŞ</i>	
Antalya Yöresi Motifli Yörük Mezartaşları	115

Fahri İŞIK*

İlk Hellen oymaklarının Anadolu toprağına göçmen geldikleri ve azın çoğu karıştığı İÖ.11.yüzyıldan günümüze tarih, Panhellenizm'in burgacında gerçeğinden saptırılmış, bu bitemek toprağın deniz kıyılarında emekle yaratılan gözkamaştırıcı uygarlıkların adı sandırılmıştır ki, kökende "Hellen uygarlığıdır". Bu sanı, Anadolu'ya sayısal azınlıktaki göçten 400 yıl sonra yazılan ilk yazıyla birlikte işlenmeye başlar belleklere. Anadolu kıyı kentlerinin birer "Hellen kuruluşu" olduğunu inandırmaya yönelik, birbirleriyle çelişen "kent kurucu Hellen yiğidi masalları"yla başlar. Sanki onlar binlerce yıl öncesinden Anadolu yerlisinin yurtlandığı yerleşimlere "muhacir" olarak gelmemiştir gibi... Sanki o azınlık göçü öncesi Hitit dilinde örneğin Truva'nın adı Taruisa, Ephesos'unki Aphasia olmamış, Miletos'a Milavatas, Patara'ya Patar, Perge'ye Parha denmemiş gibi¹ ... Sanki o topraklarda hiç yerli kültürler doğmamış, Luvi soyundan gelen halklar Anadolu'nun güney ve batı kıyıları boyunca bir ortak Tunççağ kültürünün yaratılışında paydaş olmamışlar gibi² ... Sanki bir "en arı Hellen tanrıçası" bellenen Hera bile bir Kubaba'dan türeme "Anadolu Bacıları"ndan olmamış gibi³...

Ve bugünün batılı bilimcisi de Demirçağ'la birlikte Ege'nin doğu yakasında filizlenmeye başlayan ve batıya kök salan uygarlığın adını bu Hellen masallarının büyüsüyle koyar, "Hellen uygarlığı" der; biz de deriz. Ege'nin her iki yakasındaki aynı soydan insanlara eğer, sorulmaz ki: neden doğa bilimlerinin mayası ilk Anadolu'da çalınır, ilk tarih, ilk coğrafya, ilk destan bu toprakta yazılır, lirik şire Hellenistan'ı etkisi altına alır? Neden İlyada'nın usta ozanı buralıdır, Hellen Theogonia'sı buradan doğmuştur⁴? Ve neden sanat farklı biçimlenmiştir Ege'nin bu iki yakasında ve de neden İyonlar "öncü"dür, Dorlar "izleyen"⁵ ?...

Bunların sorulmayışında ve bilimin sorgulanmayışında, arkeolojide bir bütün olarak uzmanlaşmayışın payı en çoktur. Anadolu kültürlerini Prehistorya, Protohistorya ve Klasik diye kopuk irdeleyişin payı ki, özellikle arkeoloji bu kopukluğu götürmez. Çünkü sanat ilkten sona kesintisizce beslenen bir ekinin ürünüdür, bir sürekliliğin senteziyle biçimlenir; Ege'ye doğuştan Hellenler'in de paydaş olduğu bir ortak emeğin ürünü. Ve biz Akdeniz Arkeoloji, her soydan Anadolu insanını ve yarattığı her düzeyde uygarlığı, ilk toprağa bağlanıştan Ortaçağ içlerine inen onbin yıllık bir sürekliliğin bütünü çerçevesinde bellemenin ve yorumlamanın çabası içindeyizdir ki, farklı düşünürüz.

* Prof.Dr. Fahri Işık, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölüm Başkanı-ANTALYA.

** Tüm fotoğraflar, Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma ve Uygulama Merkezi Arşivi'ndendir. Bu araştırma da Merkez'in öngördüğü "Antalya'nın Arkeolojik Envanteri Projesi" çerçevesinde gerçekleşmiştir.

1 G. Steiner, "Die historische Rolle der Lukka", Lykien-Symposion 123; F. Işık, "Pttara, im Land vom hethitischen Lukka und homerischen Lykia", Lykia 1,1994, 8.

2 U.B. Alkim, Anatolia I. From the beginnings to the end of the 2nd millennium B.C. (1968) 81 dd.; R. Naumann, Eski Anadolu Mimarlığı (1975) 496 dd.

3 R. Fleischer, Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien (1973) 202 dd.; Işık, Alanya. Karşı görüş için, E. Simon, Die Götter der Griechen (1980) 35 dd.

4 E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 20: "Tinsel önderlik Anadolu Hellenleri'nin elindeydi. Anadolu Hellenizmi erken dönemde düşünsel yaşamın biçimlendirilirinde Hellen Anayurdu'ndan açık ara önde idi..."; 218 d. 246 d; a.y., "The Early Period and the Golden Age of Ionia", AJA 66,1962, 371.375; H. Stierlin, Kleinasiatisches Griechenland (1986) 43 d.

5 G.M.A. Hanfmann, "Ionia, Leader or Follower?", HarvStCIPhil 61,1953, 1 dd. 23: "İyon'ya sanatta Hellenler'in kılavuzuydu. Yontularını yeni Klasik sanatın öncüleri arasında düşünmek sebepsiz değildir"; G.M.A. Richter, Korai. Archaic Greek Maidens (1988) 45: "İyon'a'nın Cheramyes-Geneleos kümesi genç kız yontularının büyük tarihsel önemi, etkisini Attika ve Hellenistan kıtasına işlemesindedir..."

Nasıl mı? ADALYA'nın doğusu ile birlikte, ona ad olan kentin konumlandığı topraktan başlayayım istedim: Pamfilya'dan:

-I-

“...Bir doyurucu bitek toprağın üzerinde, bir ışıklı dost göğün altında ve de bir yumuşak yaratılışlı yerli halkın arasında, onların tüm yabanilığı dizginlendi” der Livius, *Ab Urbe Condita*'sında ve Galat soylarının Anadolu'ya acımasız saldırısını anlatırken⁶.

Bu tümceler, Anadolu tarihini yazan sayısız akınların ve göçlerin nasıllığını ve niceliğini bir somut betimler ki, Galatlar'dan yüzyıllar öncesi bu doyurgan topraklara Ege'nin batısından “muhacir” gelerek çoklara karışan Hellen soyu da, yerlilerin benzer hoşluklarıyla büyülenmiş olmalıdır. Bir dost yumuşaklığında ve sıcaklığında yurtlanmış, yaratkan bir kültürün erişilmezliğinde Anadolulaşmış olmalıdırlar.

Ve de Anadolu'da hiç bir toprak eskilerde Attaleia'nın doğusu denli çok gelenleri ve değişik gelenleri ile bir zengin soylar mozaiği oluşturmamıştır. Böyle olmuştur ki, “bütün oymakların yurdu” anlamında yörenye “Pamphylia” denmiştir⁷. Bir ipekyolu güzergahında konumlanışıyla değil; erken çağlarda Side dışında işlek bir limanının bilinmemişinden belli ki, denizyolu üzerindeki öneminden de değil; bitek ve geniş düzlüğüyledir (Res.1) “herkeslere” yurt oluş. Batıda Likya, doğuda Kilikya ve kuzeýde Pisidya Torosları arasında denize açılan bereketli toprağıyla. Bu ovayı sulayan Katarrhakes, Kestros, Eurymedon ve Melas gibi, günümüz deyişiyle Düden, Aksu, Köprüçay ve Manavgatçayı gibi, dört bol sulu ırmaðın getirdiği bollukla ve doyorganlıklıdır. Soylar mozaikini oluþturulanlar ise, Hellen kaynaklarına göre salt kendilerinin soyudur⁸. Belli ki ya Pamphylia sözcüğü yanlışır “bütün oymakların ülkesi” anlamında, ya da tek soy ağırlıklı Hellen söylenceleri. Görelim ki hangisi yanlıstır?

İlkin bilimde tartışmasız kabul gören kuruluş masalını özyüle G.E. Bean'den aktarayım⁹: ...İÖ.1184'de utkuyla biten Truva Savaşı'nın ardından, Akhalı savaşçıların bir bölgüsü Hellen ülkesine dönmez, Anadolu'nun güneyine inerler. Başlarında Argoslu önbiliciler Mopsos, Kalchas ve Amphilochos vardır. Bunların yol göstericiliğinde yeni yurt arayışları Hellenleri Torosların ardına, Akdeniz kıyılarına getirir. Konmaya uygun doğasıyla bu bitek kıyı toprakları, otað olur çoğu oymağın. Kalchas önderliğinde bir oymak Toroslar'ın dorugunda Selge'ye yerlesir. Geride kalanlar da Mopsos ve Amphilochos'la Kilikya'ya yol sürer ki, ilkiyle Mopsoukrene ve Mopsouhestia, ikinciyle Mallos kentleri böyle kurulur; Saros ve Pyramos ırmaklarıyla bitek Çukurova'da kurulur. Ve de bu iki önbilici, Mallos'un kuruluşu sonrası girişikleri ikili mücadelede ölürlar. Kurdukları kentler arasında ve kendi aralarında süren savaşlar, tüm bu tarihsel sürecin bir kargaþa ortamında geçtiðini yansıtır...

Hellence'nin yazıya dökülüşünden bile yüzyıllar öncesinde Anadolu tarihini yazan bu tür Hellen söylencelerine “kuþkuyla yaklaþılması” yorumunu da getirir Bean¹⁰. Yine de Perge kent kapısı kazısıyla günüþüne çikan kent kurucuların yontu altlıkları (Res.2) arasında Mopsos ve Kalchas

6 Wagner, Pamphylien 7.

7 Bosch, Pamphylia 16: “Bütün (Grek) kabilelerinin ikamet ettikleri memleket” veya “bütün kabilelerden bir arada iskan edilenler”; Bean, Guide 22; Wagner, Pamphylien 9.

8 Bosch, Pamphylia 16 d.; Bean, Guide 22; Wagner, Pamphylien 8.

9 Bean, Guide 21 d. Bu konuda ayrıca, Bosch, Pamphylia 17 dn. 29; A.M. Mansel, Side. 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları (1978) 1 d.; özellikle A. Pekman, Perge Tarihi (1989) 9 dd.; Wagner, Pamphylien 7 d.

10 Bean, Guide 22: “Normally the Greek traditions concerning these early times must be taken with great reserve...”

adlarının varlığı¹¹, bir başka yontu allığıının Mopsos adını Silyon'a taşımı olgusıyla bir arada¹², bu masalların gerçek olabileceğî düşüncesine götürür onu; günümüzde tüm rehber kitaplara ve de rehberlere "rehberlik" eden Bean'i. Ve de kaynaklara kuşkuyla yaklaşan Cl.E. Bosch dışında çoğu bilimciyi¹³.

Çünkü Bean ve "Beanciler"e göre: Silyon'da Selçuklu Camisi'nin güney bitişliğinde, geç bir zamanda mihrab eklentisiyle zenginleştirilmiş bir yapıya açılan bir Hellenistikçağ kapısı, sögesinde kazılı 37 satırlık bir yazıtlı (Res.3) bu olasılığı perçinler. Çünkü Hellence harfleriyle yazılmışlığıyla okunabilen yazıt, bu dilin Kıbrıs, Arkadya, Eyolya ve Dor lehçeleri yanısıra yerli Anadolu dil ögeleri içermektedir. Ve bununla yöre adının anlamına uygun bir karışık soylar resmi çizer ki, bu sentez dil sanki de anlatılan söylencelerin yansımasıdır. Lehçe Hellen ağızı, yazı Hellen yazısıdır; ancak dil öylesine farklıdır ki, metin bütünlüğü ne der, o bile anlaşılmaz. Aspendos, Perge ve Selge'nin erken kent paraları ve az sayídaki yazıtları üzerinde okunabilenlerle benzerliği de gösterir ki, Silyon'la birlikte bu dört komşu kentte Hellence'nin Pamfilya şivesidir konuşulmakta ve yazılmakta olan. Özellikle de Arkadya dilinin karışımı, salt Hellenler'in bu yöreye Dor'lar öncesi bir süreçte, İÖ.1100 öncesi, gelmiş olabilecekleri gerçeğiyle yorumlanır. Açıkça dendikte, Truva Savaşı'yla bağlantılı olarak anlatılan önbilicilik masallarının doğruluğuyla...¹⁴

Eğer Hellen dışı kaynaklarda da Mopsos'tan söz edilir ve onun "tarihsel kişiliği" bir belgelenirse, Pamfilya'nın dört büyük kentinden Side dışında kalanların, Perge, Silyon ve Aspendos'un ve de komşu Pisidya Selge'sinin, Hellen özlü kurulmuşluklarında hiç kuşku kalmaz Bean'e göre. O da bulunmuştur: ...Kizzuvatna Kralı Asitavandas, İÖ.705-695 dolaylarında Pyramos vadisindeki Karatepe'de kent kuruluşu üzerine yazdırdığı iki dilli bir uzun yazıtın Fenikece'sinde MPS biçiminde yazılan ve resim yazılı Hititce'sinde Muksas olarak okunan kişinin kendi soyunun atası olduğunu bildirir. Bu belli ki Akha-Helleni Mopsos'tur. Böyle olduğu ve de bunun Asitavandas'ın atası bir tarihsel kişilik olduğu, İ.O.1200 dolaylarından bir civiyazılı Hitit tabletinde okunan Muksus adıyla da belgelenir. Hem ad benzerliğinden, hem de zamansal olarak Mopsos içerikli Hellen masallarının doğruluğunun da tanıtılır bu. Ayrıca Mopsos'un Aspendos kenti kurucusu olduğunun da tanıt ki, kentin eski paralar üzerinde okunan adı Estvediiys'dir ve bunun Asitavanda(n) ile olan benzerliği bir rastlantı olabilemez: Karatepe kent kapısına iki dilde Mopsos soyundan geldiğini kazdırın Asitavandas ile olan benzerliği. Açıkça dendikte Aspendos, bir Mopsos soylu Asitavandas'ın adını almış olmalıdır...¹⁵

-II-

Tarihinin hiç bir çağında bir devlet olamayan Pamfilya'da, "birbirlerine hep güvensiz" kentlerin¹⁶ kuruluşlarına ilişkin olarak çağdaş bilimcinin eski kaynakları¹⁷ yorumu genelde bu çerçeveyi taşmaz: yörenin insansız topraklarının ilk Truva Savaşı ardından Hellenler'e yurt olduğu odağında birleşilir.

11 Bean, Guide 53 Res.6.; Pekman, age. 8 d.; 10 (Kalchas); 13 dd. (Mopsos).

12 Bean, Guide 60.

13 Bosch, Pamphylia 16 d. Ayrıca, Işık, Alanya. Özellikle Mopsos'un tarihsel kişiliği konusunda bk. Pekman, age.14 d.; ve bu kurucu masallarına dayanarak "Perge'de Dor öncesi bir Aka kolonisinin varlığı konusunda" bk. Pekman, age. 16.

14 Bean, Guide 24. 63 Lev.16.

15 Bean, Guide 22 d. Ayrıca Pekman, age. 15.

16 Bosch, Pamphylia 14.

17 Bosch, Pamphylia 14: "Pamphylia, müstakil bir devlet olarak hiçbir zaman siyasi bir rol oynamadığı için, İlkçağ tarihçileri bu bölgenin tarihi ile hemen hemen hiç meşgul olmamışlardır".

Ve bu resim Anadolu'ya yabancı değildir, çünkü Hellenler öykülerin dilinde tüm Ege kıyı kentlerinin de kurucularıdır. Oralara da bir yiğidin onderliğinde sanki ilk Hellen oymakları gelmiştir, kendi öz kültürünü ekmiştir ve o özden batı uygarlığı kök sürdürmüştür. Söylencelerde bir gerçek payının olabileceği göz ardı edilmemelidir de, bu kaynaklar ne ölçüde güvenlidir, ya da anlatılanlardan süzülen tarihsel öz değişik yorumlarla farklı bir gerçege uç veremez mi sorusu Pamfilya özelinde de pek sorulmamıştır. Soralım:

“Hellen söylencelerinin doğruluğuna kanıt” olarak gösterilen Mopsos ve Kalchas yontuları, Perge kent kapısı nişleri içine kent kurucular olarak ne zaman ve ne amaçla dikilmiştir? Bean'in savladığı gibi, “Truva Savaşı sonrası yerleşimden bu yana, mitos çağının kahramanlarından diri kalan yerel bir geleneğin” mi tanıtılır bunlar, yoksa, yazıt bilimci S. Şahin'in dergimizin bu sayısında belirttiği gibi, “Hadrian’ın kurduğu Hellen Birliği’nden yararlanabilmenin ana koşulu olan Hellen kökenliliği isbat çabalarının” bir ürünü mü¹⁸?

Mopsos ve Kalchas, söylencelerde “Argoslu”dur. Perge’deki yontu allığı yazıtında ise, önüne düştüğü Argoslu yiğitlerin önderi Mopsos “Delfili” olarak okunur¹⁹. Ve bu çelişki, yukarıda değinilen “Bean savı”na sağlam bir yanıt değil midir?

Üç önbilici onderden biri, “Perge ve Selge’nin kurucusu Kalchas”, masalın bir yerinde Mopsos’la girdiği bir önbilicilik yarışında yenik düşer. Apollon kehanet kentlerinden Klaros’ta olur bu tutuşma ve Kalchas yenilgiyi içine sindiremez, ölümü yeğler Truva-Pamfilya arası yarı yolda²⁰. Torosları aşamadan ve Pamfilya’ya ulaşamadan, orada kentler kurmuşluğu nasıl yorumlanabilir? Belli ki, salt “kehanetle”!

Varılması ve bulunması bugün bile zor bir yere iz sürmek de tam tamına bir “kehanet işi”dir. Bu “mucize” iki kez gerçekleşir ve hem de yöreye yabancı Hellenler’ce gerçekleştirilir: denizin uzağında ve Toroslar’ın dorugunda bir Selge ilkin Argoslu Kalchas’a kurdurulur, sonraları bir de Spartalılar keşfeder ve kent “Sparta kökenli” olur²¹. Oralara nasıl erişilir bir yana, Spartalılar ne iş arar o issızlarda sorgulanmaz arkeolojide. Selgeliler’in Romaçağı’na dek hiç bir zaman hiç bir gücün egemenliğine girmeyişlerindeki yiğitlik, Sparta yiğitliğiyle özdeşleştirilmek istenir de sanki, ondanın sözde “Spartallığı” Selge yiğitliğinin niyesine yanıt gibi...

Aspendos’u ise bir başka masalda kuran başka Hellen yiğidi ise önbilici “Amphilochos”tur, “Mopsos değil”²². Hem de sözde Mopsos soyundan gelen ve kente adını veren Asitavandas’ın Aspendosu’nu kuran ki, başkasına “sahiplik” nasıl mümkündür? Arkeolojinin gündemine bile gelmiş değildir.

Çelişkiler, Mopsos’un yöre için önemine degenin olarak Pamfilya’nın adında tam yumaklanır: Bir Hellen masalında “Mopsos’un kızının”, bir diğerinde “Mopsos’un üvey bacısının” adıdır Pamphylia²³. Yöreye Mopsos soyu ad olur ve bu bilinen adından önce yöre, Pilinius’a göre, “Mopsopia” olarak

¹⁸ Hadrian’ın tanımlı “Panellenik program” çerçevesinde kurduğu “Hellen Birliği” için bk. H. Bengtson, Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit (1977) 539 d. Perge kent kurucuları yontularının “İS. 120-21” tarihi için bk. A. Pekman, Perge Tarihi (1989) 8.

¹⁹ Bean, Guide 67; Pekman, age. 13. Babasının da bir kez “Apollon”, bir kez “Rhakios” oluşu çelişkisi için, Pekman, age. 13 d.

²⁰ G.E. Bean, Aegean Turkey (1979) 156; Bean, Guide 22; Pekman, age. 10.

²¹ Bean, Guide 139: “According to the ancient tradition Selge was first founded by Calchas and afterwards resettled by Spartans”. Bu konuda özellikle, A. Machatschek - M. Schwarz, Bauforschungen in Selge (1981) 11 d. Kentin “denize uzaklığını nedeniyle bir Hellen kuruluşu olamayacağı konusundaki görüşler için, Machatschek-Schwarz, age.12 dn.13'e göre: K.J. Beloch, Griechische Geschichte 1,2 (1913) 109; A.H.M. Jones, The Cities of the Eastern Roman Provinces (1937) 126.

²² Machatschek - Schwarz, age. 11. Ayrıca Bean, Guide 67: “As so often, an eponymous founder was subsequently invited by the name of Aspendos; he certainly never existed”. Sanki Mopsos ve Amphilochos gerçekten varmış gibi...

²³ Bean, Guide 22.

anılır²⁴. Denilir ki, Hellen kökenli çok ender yer adlarından biridir Pamphylia Anadolu toprağında²⁵ ve dejindim ki bununla tüm oymakların yurdu anlamı çıkarılır. E. Täubler'e dayanarak Bosch ise, "bir erken çağın yerli Anadolu yer adından Hellence'ye uyarlanmış da olabilir" der²⁶. Ben de "doğrusu nedir?" derim.

"Hellence'nin Pamfilya lehçesi" denilen Silyon yazıtının, nasıl bir "Pamfilya'nın Dorlar öncesi Pelopones'le bağlarının kanıtı lehçe" ki, içeriği hiç anlaşılabilinemez²⁷? Ve kent nasıl "kökende Mopsos önderliğinde bir Hellen kuruluşu" ki, Tunççağ'da Arkadya, Demirçağ'da Dor ve Eyol ağızlarıyla karmaşıklaşan o lehçenin mayasında "Anadoluluk en zenginiyle vardır"²⁸? Ve de nasıl bir "özde Hellenlilik" ki, yörede ilk "İS.1.yüzyılda kullanımdan kalkar bu anormal dil, özellikle resmi yazışmalarda normal Hellence dönemine"²⁹ bin yılı aşkın bir sürecin sonrasında geçilir?

Akhalı Mopsos'la Aspendos/Asitavandas ilişkisi ve Mopsos'un Hittit yazıtlarından okuduğumuz Muksus ya da Muksas'la aynılığı, tersine yorumlanabilinemez mi? Anadolu'da hep tanık olunduğu gibi, Perge'nin Hittit Parha'sından, Patara'nın Hittit Patar'ından uyarlandığı gibi, Mopsos adı da Hittit'in Muksus'undan uyarlanmış olamaz mı? Çünkü, "Asitavandas Argoslu Mopsos soyundandır" denir ve Aspendos'u kuran bir Hellen, kent bir katıksız Hellen kenti sayılır da, aynı Muksus soyunun kurmuşluğundan iki dilli yazıtıyla kuşku duyulmayan Karatepe neden bir katıksız Yenihitit kentidir³⁰? Orada neden Hellence yazılmaz ve "Arkadya-Hellencesi" konuşulmaz?

Ve de hangi Pamfilya kenti vardır, Hellen soylu bir adla adlandırılan? Dört büyükten Side hiç değişmemiştir, Silyon Selyviis, Aspendos Estvediiys yerli adlarından uyarlamadır³¹ ve sıkça dendi ki, Hittit'in Parha'sı Perge olmuştur, dibinde akan ırmağın Kestros adı bile Hittit'in Kastaraya'sından gelir.

Bu bağlamda komşu Selge'nin adına ilişkin "komedi"ye degenmeden geçmek olmaz: eski kent paraları üzerinde Stlegiis ya da Estlegiis biçiminde yazılan adı³², ova komşuları Selyviis ve Estvediiys ile hemen kulağa gelen uyumuyla³³ bir yerliliği kuşkusuz tanıtlarken; eskilerde denendiği gibi, kenti Hellene bağlama uğruna onun "vahşi" anlamlı "aselges" sözcüğüyle bile ilişkili olarak yorumlanabilmesi³⁴ hiç düşündürmez mi? Bu Stlegiis bir Pisidya kentidir, Pisidyalılar Luvi soylu halklardandır³⁵ ve de Hittit metinlerindeki Pitassa ile özdeşliği düşünülür³⁶.

24 Bean, Guide 22; Bosch, Pamphylia 17 dn.29; buna göre: Plinius, n.h.5,96; A. Pekman, Perge Tarihi (1989) 15.

25 Bean, Guide 22.

26 Bosch, Pamphylia 16; buna göre: E. Täubler, "Pamphylien", Glotta 15,1927, 146 dd.

27 Bean, Guide 63: "...the text as a whole is still obscure".

28 Bosch, Pamphylia 16: "...Anadolu dillerinin fazlaca tesiri altında kalmış...nevi şahsına mahsus bir lisandır". Yabancı lehçelerin, Pamfilya'nın "İÖ.1200 öncesi Akha kolonisi, 1200 sonrası Dor kolonisi" olduğunu belgelediğini savlayan Pekman, age. 8; yerli dilin bunları "fazlaca etkisi altına alabilecek" denli güçlü oluşu nedenine, bu önemli olgunun neleri belgeleyebilecegi konusuna hiç degenmez.

29 Bean, Guide 63.

30 Yazıt için ve Bean'in onu yorumu için bk. burada dn.15 ile ilişkin metin içeriğinden çıkarılan benzer anlam için bk. Pekman, age. 15.

31 Bosch, Pamphylia 17: "Çünkü Attaleia hariç, Pamphylia şehirlerinin hepsinin adı, Greklerden önceki bir dilden alınmıştır". Attaleia'ya adını veren Bergama kralı Attalos ise bir Makedon'dur.

32 Bean, Guide 140; A. Machatschek - M. Schwarz, Bauforschungen in Selge (1981) 12.

33 Salt Estvediiys'le benzerlige ilişkin olarak, Bean, Guide 140. Silyon'un eski adı için bk., Bean, Guide 60.

34 Bean, Guide 138: "Some ancient grammarians derived the Greek word aselges, 'rude' or 'licentious', from the name of the city".

35 O. Treuber, Geschichte der Lykier (1887) 72; Z. Taşlıklioğlu, Anadolu'da Apollon Kültü ile ilgili Kaynaklar (1963) 195; G.E. Bean, Kleinasiens 4. Lykien (1986) 14 d.; F. Kolb - B. Kupke, Lykien. Antike Welt, Sondernr.(1989) 10; V. Sevoroskin, "Lykisch und andere spätanatolische Sprachen", Lykien- Symposion 52; P. Frei, "Solymer-Milyer-Termilen-Lykier. Etnische und politische Einheiten auf der Lykischen Halbinsel", Lykien-Symposion 93.

36 Pitassa Ülkesi için bk. örneğin G. Steiner, "Die historische Rolle der Lukka", Lykien-Symposion 126.134 d.

Çoğaltılmazı olası benzer içerikteki sorulara bugüne dek verilen Hellen özlü yanıtlar bilimsel inandırıcılıktan uzaksa eğer, çarpıklık antik kaynakların Panhellenizm hizmetindeki ulusalçı tutumunda aranmalıdır. Bu tutumu çarpıcı biçimde Likya da yaşamıştır. Soruna Pamfilya toprağının kültür ve sanatına yönelik bulgu ve verilerle de yaklaşmadan önce, tarihi saptırmaya yönelik Panhellenizm gerçeğini uzmanlık alanım olması nedeniyle iyi bildiğim Likya örneklemeleriyle perçinlemek aydınlatıcı olacaktır. Çünkü Antikçağ'da "kurucu Heros" söylenceleriyle yerli kentleri özde Hellenmiş gibi gösterme çabalarını ve zorlamaları en iyi burası belgeler; halkın doğululuğundan ve Hellen sömürgeciliği öncesi o topraklarda varlığından hiç kuşku duyulmayan Likya ülkesi. İlk Homer'le yazılan ve İyonlarca söylenen Lykia, savlandığı gibi ışık ya da kurt anlamında bir Hellence ad kökünden türemiş değildir, ya da Herodot'un uydurduğu gibi "Atina kralı Pandion'un oğlu Lykos" dan da³⁷ almamıştır adını. Hittit ve Mısır metinlerinden okuduğumuz Lukka adından uyarlamadır Hellence'ye³⁸. Ve sanki bir Lykia'yı Hellenleştirme'ye yönelik "ışık ülkesi" yorumu, "bütün oymakların ülkesi" anlamındaki Pamphylia'nın da Hellen kökenliliğinin niceliğine bir yanıt gibidir. Ve de Bosch'un, "bir yerli Anadolu adından Hellence'ye uyarlanmış olabilir Pamphylia sözcüğü" kuşkusuna da³⁹ bir destektir.

Paralardan öte özellikle Xanthos'taki ünlü yazılı dikme gömütün iki dilli yazıtından biliyoruz ki, örneğin Patara, "Apollon'la Xanthos Superisi Lykia'dan olma oğlu Pataros'un kurduğu ve adını verdiği bir Hellen kenti"⁴⁰ olabilemez, Pttara adından uyarlanmıştır Hellence'ye, Hittit dilinde de Patar'dır⁴¹. Ötesi, Apollon da Likya yaratması bir Anadolu Tanrısı'dır⁴², kuşkusuz yöreye ad olan Lykia da. Ve de Patara Likyalı'nın Xanthos Vadisi'nde Tunççağ'da kurduğu en ilk kentlerden biridir⁴³. Tıpkı Patara gibi, Kadyanda Likçe'de Khadavati'den, Araxa Araththi'den, Kandyba Khakbi'den, Limyra Zemuri'den ve Tlos Tlava'dan uyarlanmıştır Hellen diline⁴⁴. Özellikle Tlava ayrıca Dalava'dan ki, İÖ.14.yüzyıl Hittit metinlerinle Dalava Lukki Ülkesi'nde bir Lukka kentidir ve bu olgu Tunççağ'dan arkeolojik buluntularla belgelenmiştir⁴⁵. Ve de bu bilimsel gerçeklere karşın Tlos'a da Hellen adını veren bir masal düzülecek ve o masalın bir Hellen yiğidi bulunacaktır doğallıkla. Öyle olacaktır ki, Hellenlilik yerli insanın yüreğine işlesin: "Tremiles ile Xanthos Superisi Praxidike'nin oğludur Tlos"⁴⁶; bir "kurucu heros"dur.

37 Bean, age. (Lykien) 14. Ve de bu "Lykos"un oğlu Riksos, Perge'nin yedi kurucu yiğidinden biridir", A. Pekman, Perge Tarihi (1989) 9 d.

38 Bu konuda ayrıntılıca, G. Steiner, "Die historische Rolle der Lukka", Lykien-Symposion 123 dd.

39 bk. dn.26.

40 Bean, age.(Lykien) 81.

41 M. Poetto, L'iscrizione Luvio-Geroglifica di Yalburt (1993) 33.34.75.80.92 Lev.5,4; F. Işık, "Pttara, im Land vom hethitischen Lukka und homerischen Lykia", Lykia 1,1994, 8.

42 Ayrıntılı olarak, M.P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion I (1992) 558 dd.: "Apollon'un Anadolu'dan Hellenistan'a göçü, uzun süre önceleri tahmin edilmiştir". Xanthos kazıcısı Chr.Le Roy'a göre ise, "Die Religion der Lykier", Götter, Heroon, Herrscher in Lykien. Ausstellungskat. Wien (1990) 41, "Leto gibi Artemis ve Apollon da Anadolu'ya aşılan Hellen Tanrıları'dır". Bu Tanrısal Üçlü'nün Anadolu kökeni için bk. F. Işık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması (baskıda).

43 F. Işık, "Pttara, im Land vom hethitischen Lukka und homerischen Lykia", Lykia 1,1994, 2 dd.

44 Likya kentlerinin Hellence'ye uyarlanan yerli adları için: F. Kolb - B. Kupke, Lykien. Antike Welt Sondernr. (1989) 10 Res.12 (harita); F. Işık, "Batu Uygarlığının Kökeni. Erken Demirçağ Doğu-Batu Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", TürkAD 29,1991, 37; a.y., "Pttara, Im Land vom hethitischen Lukka und homerischen Lykia", Lykia 1,1994, 2; O. Carruba, "Dynasten und Städte. Sprachliche und sonstige Bemerkungen zu den Namen auf den Lykischen Münzen", Lykien-Symposion 13; J. Börker - Klähn, "Lykien zur Bronzezeit-eine Skizze", Lykien-Symposion 54 Fig.1 (harita). Kapsamlıca, S.R. Tekoğlu, Epikorik Likya Yazıtları Işığında Likçe'nin Ortografik, Fonolojik, Morfolojik Özellikleri ve Sorunları (basılmış doktora tezi, İstanbul 1994) 14 dd.

45 S. Przeworski, Die Metallindustrie Anatoliens in der Zeit von 1500-700 vor Chr. (1939) 30.40.49 Lev.9.

46 O. Treuber, Geschichte der Lykier (1887) 20; P. Frei, "Solymar-Milyer-Termilen-Lykier. Etnische und politische Einheiten auf der lykischen Halbinsel", Lykien-Symposion 88 d.

Anadolu'da yerleşmiş ve halkları tüm Akdeniz ve Ege kıyılara yayılmış Luviler'le akraba bir dil konuşur Likyalılar, Likçe konuşur⁴⁷. Hattuşa çiviyazısı arşivine göre Hititçe'den eskilere, İÖ.3.binyıl Anadolusu'na giden ve 1995 kazalarında Truva'da günüüzüne çıkan bir mühüre göre olasıdır ki “onların da konuştuğu” Luvice'yle akraba bir dil⁴⁸. Ve sözde bir Hellen lehçesi olan Pamfilya dilinin ağırlıklı Anadoluluğu'nda da Luvice'yle ilişki, güçlü bir olasılıktr⁴⁹. Çünkü “Pamfilya kitabelerinde pek nadir rastlanılmayan Trokandas adı, Luvice bir ilah adı olan Tarku'dan neş' et etmiştir; bununla Pamphylia'nın Luvi dili camiasına dahil bulunduğu ispat edilmektedir” yorumuyla Bosch⁵⁰, varmaya çalıştığımız bilimsel gerçeğe iz verir dilde. Sürülen izde görülür ki, bu ad Likyalılar'ın en büyük tanrısı “Trkkas”⁵¹ ile de özdeş gibidir ve bu ad birliği bir inanç birliğine götürür gibidir. R. Fleischer'in, Anatalriça'dan türemiş ünlü “Anadolu Bacıları”nın, burlar arasında Perge Artemisi'nin, kült yontusu biçimlerinin de kökende İÖ. 1200 öncesine ve “Luvilere dek inebileceği” olasılığına degenmesi⁵², bu nedenle tümdeñ dışlanamaz⁵³.

-III-

Tam bu bağlamda Pamfilya'nın yerliliğini düşünce ve onun sanata yansılanış biçiminiyle perçinlemek isterim. Çünkü dilde akrabalık, düşündede akrabalıkla bir arada bu üç komşu yöreyi, Likya, Pisidya ve Pamfilya'yı, birbirleriyle kenetlemiş olmalıdır ve ardından sorulmalıdır: “dili buradaysa eğer, kültürü nerede Akha-Hellenleri'nin?”⁵⁴ diye. Gerçeğe yön verici ve ışık tutucu önemdeki bu soruyu çözümlemeden inandırıcı olunabilmemem. Ve bu toprakların Akha-Hellenleri çağında Hitit'e bağlı çok önemli bir krallık oluşu, Büyük Kral Muvatalli oğlu Kurunta'nın başında bulunduğu bir Hulaya-Tarhuntassa Ülkesi oluşu⁵⁵ bile bir yana bırakılmalı, ilk Side'den başlanmalıdır irdelemeye; yerli Anadolulu olduğundan hiç kuşku duyulmayan Side ile:

Yerliliği adında, dilinde ve yazısında okunan tek Pamfilya kentidir Side⁵⁶. Adı “nar” anlamında yerlidir. Özgün bir Anadolu dili konuşur. Pamfilya lehçesinden farklı olan ve o lehçenin dağarcığındaki Eskianadolu ögelerinin varlığında da etken olduğu sanılan, Luvi akrabası bir dildir bu⁵⁷. Toprağının derinlerinden kazıyla günüüzüne çıkarılmış Hellenistikçağ yazımı ve iki dilli olanın ikisi Hellence

47 G. Neumann, “Die Lykische Sprache”, Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Ausstellungskat. Wien (1990) 38 dd.; H. Otten, “Das Land Lukka in der hethitischen Topographie”, Lykien-Symposion 117 dd.; G. Steiner, “Die historische Rolle der Lukka”, Lykien-Symposion 137: “Lukka halkı çok büyük olasılıkla Luvice konuşmaktaydı, ancak Luviler'in tümü Lukka halkından değildi”.

48 Bosch'un, Pamphylia 15: “Luvi dili zaman ve mekan bakımından Troya-Yortan kültürüne tekabül etmektedir”, savı bu yeni buluntuyla sanki ilk önemli kanıtını bulmuştur; perçinleyici başka arkeolojik belgeler gereklidir.

49 Bosch, Pamphylia 15. Ayrıca, P. Frei, “Solymer-Milyer-Termilen-Lykier. Etnische und politische Einheiten auf der lykischen Halbinsel”, Lykien-Symposion 93: “Luvice, Güney Anadolu'nun bütününe yerleşik halkların dilidir”. Karş. dn. 57.

50 Bosch, Pamphylia 15.

51 Chr. Bruns - Özgan, Lykische Grabreliefs des 5. und 4.Jahrhunderts v.Chr. IstMitt. Beih.33 (1987) 226; Chr. Le Roy, “Die Religion der Lykier”, Götter, Heroen, Herrscher in Lykien. Ausstellungskat. Wien (1990) 42: “Trqqas, Luvi Gök Tanrı Tarhunt ve Hellenler'in Zeus'u ile özdeştir”.

52 R. Fleischer, Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien (1973) 389

53 Bu konuda, F. Işık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması (baskıda).

54 Bosch, Pamphylia 16 d.: “Pamphylia'nın Akhalar devri kültürü hakkında şimdilik bir şey söyleyecek durumda değiliz. Fakat bu bölgede yapılan kazılar ve arkeolojik buluntuların günün birinde bizi bu devir hakkında aydınlatması da mümkünür”. 40 yıldan bu yana değişen, yörede yerli Anadoluluğun giderek ağırlığını arturduğu yönündedir.

55 J. Börker - Klähn, “Lykien zur Bronzezeit-eine Skizze”, Lykien - Symposion 53 Fig.1 (harita).

56 Bosh, Pamphylia 16 d.; Bean, Guide 79 d.; A.M. Mansel, Side. 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları (1978) 4 d.; Wagner, Pamphylien 104.

57 bk. yukarıda dn. 49. Bir Luvi halkları dili olarak Likçe'yle de ilişkisi için bk. V. Sevoroskin, “Lykische und andere spätanatolische Sprachen”, Lykien-Symposion 51 d.: “Likce; Karca, Sidece ve Pisidce'ye Lidce'ye olduğundan daha yakındır”.

çevirili (Res.4) üç yazıtta⁵⁸ anlaşılıabildiği kadarıyla: Side yazısı Fenike kökenlidir, sözcüklerde ve yazı biçiminde özgündür ve önceleri paralar üzerinden bilinen bir yerliliğin ürünüdür. Çok az anlaşılabilmektektir.

Tüm bu yerliliğe karşın ve bu yerliliğin kentin en azıyla geç Antikçağ'da bile belleklerdeki eskiliğini vurgulayan ve Eusebios'la aktarılan "İÖ.1405 yılı kuruluş tarihi" ile⁵⁹ desteklenmesine karşın, Side de Hellenleştirilmeden olmaz. Strabo ve Arrian, kenti "Aiolis'ten gelen Kymeliler'in sömürgeleştirdiğini" yazar⁶⁰. Tarih vermezler de, bu gelişin İÖ.7. ya da 6. yüzyıllar içinde gerçekleştiği varsayıılır⁶¹. Ve yine bu gelişe ilişkin olarak Arrian bir ilginç öykü anlatır ki, tam da savladığımı perçinler içeriğtedir: "Kymeliler Side'ye demir attıktan hemen sonra kendi öz dillerini, Hellence'yi, unutmuşlardır ve bir barbar lehçesi olan Sidece'yi kabullenmişlerdir"⁶². Bu "etkisizlik" tek bir gerçeğin tanıdır: başka kentlere gelen başka göçmenlerin de az sayıda gelip çoga karışıklarının tanımı⁶³. Belli ki, salt yerli dili Hellenleştirme de yetmezdi, çünkü "daha sonraki çağlarda ana şehir ile koloni şehri arasında dini ve kültürel alanlarda hiç bir bağın bulunmaması, bu haberin doğruluğu hakkında" bile "kuşkular yaratmaktadır"⁶⁴. Açıkça dendikte, Panhellenizm, kalıcı bir kültür emperyalizmini hedefler; bunda asıl olan da dilden öte inançtır, kültürdür. Antik yazarlara göre yine de Side, dili bile değişmeyen Side, bir "Kyme kolonisiidir". Ve kent kuruluşuna ilişkin bir masal uydurulmadan da olmaz: "Tauros ve Kimolos'un kızıdır Side", kente adını bu Hellen kızı verir⁶⁵ ...

Bilimsel gerçekler de der ki, kente adını veren, kente simge olmuş "nar"dir⁶⁶. Mağaraçağı'ndan başlayarak Anadolulu'ya Anatanrıça olmuş Kubaba'nın⁶⁷ biteklik simgesidir nar. Side'de kent paralarından Piskopos Bazilikası koro paravanına dek değişik yerlerde sevilerek betimlenen bu belirteç⁶⁸, özellikle de -uzun yüzündeki Hermes resmiyle kültselliği de içeren- bir ölçü kabının dar yüzlerinde kabartılı birer başakla bir aradığında (Res.5) hemen Kargamış'ın tanınmış Yenihitit Kubabası'nı⁶⁹ çağrıştırır. Sağ elinde nar, sol elinde başlığıyla çağrıştırır. Ve bu simgesel resim, Çatalhöyük'ten bu yana tüm Eskianadolu halklarını tüm çağlarda tanrıların en büyüğü olarak inandıran bir kökleşmiş yerli düşünceden soyutlanabilinemez. Típkı sözde "Hellen yaratması Baştanrıça Hera" gibi ki⁷⁰, Samos'taki en ünlü tapınağında bulunan çokca nar adakları⁷¹, O'nun da Kubaba'dan

58 Mansel, age. 4 d. Res.3.4. Ayrıca, Bosch, Pamphylia 16 dn. 23; Bean, Guide 79.

59 Bosch, Pamphylia 17 dn. 33; Bean, Guide 79; Mansel, age. 4; Wagner 104.

60 Bosch, Pamphylia 17; Bean, Guide 78; Mansel, age. 4; Wagner 104.

61 Bosch, Pamphylia 17 dn. 27: "7. ve 6.yüzyıl"; Mansel, age. 4: "İkinci kolonizasyon hareketi sırasında, yani M.Ö.7.yüzyılda tesis edildiği söylenebilir"; Wagner, Pamphylien 104: "7.yüzyıl".

62 Bosch, Pamphylia 17; Bean, Guide 78; Mansel, age. 4; Wagner, Pamphylien 104.

63 Bosch, Pamphylia 17: "Bir Side geleneği olan bu hikaye, Grek göçmenlerinin sayıca pek az olduklarını ve kısa bir zaman sonra da yerli halk tarafından temessül (asimile) edildiklerini ispat etmektedir".

64 A.M. Mansel, Side. 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları (1978) 4.

65 Bean, Guide 80: "Here again, however, the Greek fondness for an 'eponymous' derivation led to the tradition that the city had its name from a certain Side...; this lady unquestionably never existed".

66 Bosch, Pamphylia 17 dn.33: "...halbuki Side, 'nar' demektir".

67 J. Yakar, Prehistoric Anatolia. The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period (1991) 117 Res. 57.

68 Bean, Guide 80 Fig.14; Wagner, Pamphylien 104 Res. s.115 üst; Işık, Alanya, Res.7.

69 W. Orthmann, Untersuchungen zur späthethitischen Kunst (1971) Lev.23e "Karkemis C/1"; F. Naumann, Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst. IstMitt. Beih.28 (1983) 36 d. Eklev.1 "Kargamış B", Lev.2,2. Karş. Naumann, age. Lev.2,1; Işık, Alanya, Res.8.

70 R. Fleischer, Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien (1973) 202 dd.; F. Işık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması (baskıda).

71 H. Kyrieleis, Führer durch das Heraion von Samos (1981) 14 Res.3. Yenihitit'in elinde salt narıyla korunabilmiş Kargamış'tan ünlü Kubaba kabartma parçası için, Orthmann, age. Lev.23b "Karkemis C/3"; Naumann, age. Res.2,3; F. Işık, "Die Entstehung der frühen Kybelebilder Phrygiens und ihre Einwirkung auf die ionische Plastik", Öjh 57,1986 Beibl.64 Res.15.

“doğmuşluğuna” tanıklık eder. Ve bu tanıklığı Samos Kentdağı’nda Kubaba’ya oyulmuş mihrapların biçimlendirdiği Dağtapınağı destekler⁷².

Ve tıpkı Perge’nin Vanassa Preia’sı, Perge Ecesi, gibi: Romaçağı paralarında Tanrıça, tapınak içinde ve belki Samos Herası gibi bir “ağaç bedeni” olarak, belki de Çatalhöyük Anası gibi bir “kaya gövdesi” olarak soyut resmiyle çıkar karşımıza⁷³. Ve bu resim, Perge’den bildik bir kabartmada⁷⁴ ve onun Tyche elinde taşınan eşinde (Res.6) görselleşir. Olasılıkla bir dikdörtgen kaya blokudur bu. Üstte yuvarlaklaşan omuzdur, omuz ortasında incelerek biten de baştır. Tam tamina soyut bir insan resmidir ve Nevali Çori Tapınak odağında dikili, özdeş bir “stel tanrıça”⁷⁵, türünde ilk de değildir tek de: aynı erken çağın, Cilalıtaşçağ’ın, Çayönü ve Çatalhöyük’ünde başlayan; Bakırçağ’dı Höyücek ile Kuruçay’da belirgenleşen; ardından Tunççağ’dı Demircihöyük, Kusura ve Hatti’nin Alacahöyük kral gömütleri buluntuları, İkiztepe tiplermeleri ile Kültepe’nin küçük sanat yapıtlarında tam “idolleserek” sürdürülen⁷⁶; en son erken Demirçağ’ın Frig sunaklarında doruğa ulaşan⁷⁷ çok tanık soyutlukta bir resmidir bu. Özünde hep Anadolu insanların Anatanrıçası vardır. Pamfilya’da da mağaradan düzे O’nunla inildiği, toprağın O’nunla ekildiği ve kentlerin O’nunla temellendiği görülecektir, çünkü Höyücek ve Bademacı buna bir “ işaret”tir...

Çünkü varlığı, ağacın diriliş mucizesinden daha çok kayanın ölümsüz gücünde algılanan ve Dağ Ana olan Kubaba, çağlar boyu tüm Anadolu’da en yaygınlıa vardır, Pamfilya’da da vardır: Hattuşa’nın Yazılıkayası, tüm Anadolu tanrı ve tanrıçalarını çağırıldığı en kutsal “evi”dir, Dağ Tapınağı’dır O’nun ve Teşub’un⁷⁸. Erken Demirçağ’dı bu “ev” ilk Urartu’da mihraplaşır, batıya bir Midaskent’le Frigya’ya, Şehinşah Kayası’yla Paflagoniya’ya, Kanytelida kaya gömütlüğüyle Kilikya’ya, Efes’in Meter kayalığıyla İyonya’ya, Bergama Kapıkaya’yla Eyolya’ya, Tabai kayalığıyla Karya’ya, Limyra kaya terasıyla Likya’ya, Ariassos Dağbeli’yle Pisidya’ya yayılır, bir Silyon örneğiyle (Res.7) Pamfilya’ya varır, Anadolu’nun her karış kayasına oyulur⁷⁹. Perge Akropolü’nün

72 Naumann, age. 217 d.; F. Işık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege’de Buluşması, Res.4 (baskıda).

73 Fleischer, age. 233 dd. Lev.96 dd.; Bean, Guide 47 d. Fig.4; A. Pekman, Perge Tarihi (1989) 38 d; Işık, age.; Işık, Alanya. Samos “Ağaç Ana”: G.Gruben, Die Tempel der Griechen (1986) 325, “Samos’a gelen göçmenler İmbrasos Irmağı yatağında, bedenine sakız ağacı dalları dolanmış garip biçimli bir ağaç kütüğü gördüler ve onda kendi büyük tanrıçaları Hera’yı tanıdır...” Bunun geç Tunççağ Hellenistamı’nda “sütunlaşmış” geleneği için, E. Simon, Die Götter der Griechen (1980) 63 dd. Res.58-61. Ağaç kültünün Anadolu kökeni için, U.B. Alkim, Anatolia I. From the beginnings to the end of the 2nd millennium B.C. (1968) 116. Çatalhöyük “Kaya Ana”: J. Mellaart, Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia (1967) Lev.65.66.

74 Fleischer, age. 236 dd. Lev.99-101; Bean, Guide 47 d. Lev.7.

75 E. Uzunoğlu v.d., Çağlarboyu Anadolu’da Kadın. Anadolu Kadınının 9000 Yılı. Sergi Kat. İstanbul (1993) 18 Res.3.4.

76 Örneğin. Uzunoğlu, age. Kat.No. A10 (Çayönü), A25 (Çatalhöyük), A40 (Höyücek), A58 (Kuruçay), A67 (Demircihöyük), A82-84 (Kusura), A95 (Alacahöyük), A100 (İkiztepe), A107-109 (Kültape). Ayrıntılıca, F. Işık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege’de Buluşması (baskıda).

77 C.H.E. Haspels, The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments (1971) Res.28.31.36; F. Naumann, Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst. Ist.Mitt. Beih.28 (1983) Lev.9-11; F. Prayon, Phrygische Plastik (1987) Res.26 Lev.15c. 35. Ayrıca, Işık, age.

78 K. Bittel, Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus (1976) 184 dd. Res.6.132. 232-254; a.y., Hattuscha. Hauptstadt der Hethiter (1983) 133 dd. Res.71-82; A.M. Darga, Hittit Sanatı (1992) 154 dd. Res.157-176.

79 F. Işık, Die offenen Felsheiligtümer Urartus und ihre Beziehungen zu denen der Hethiter und Phryger (1995) 5 dd. Res.1 dd. (Urartu); Haspels, age. Res.8.14.34.35 (Midaskent); H.von Gall, Die paphlagonischen Felsgräber. IstMitt. Beih.1 (1966) Lev.5,4 (Kastamonu); A. Machatschek, Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im rauen Kilikien (1967) Lev.11 (Kanytelleis); Ephesos. Der neue Führer. 100 Jahre Österreichische Ausgrabungen 1895-1995 (1995) 62 Res.1-3 (Efes); W. Radt, “Kapıkaya bei Pergamon - Ein ländliches Heiligtum der Göttermutter Kybele und des Sonnengottes Mithras”, The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology II (1978) 593 dd. Fig.1 Lev.176.177 (Bergama); F. Işık, “Zum Ursprung Lykischer Felsheiligtümer”, Festschrift J. Borchhardt I(1996) 53 dd. Res.2.4.6 (Limyra); Işık, Alanya, Res.12 (Ariassos). Bu örneklerle birlikte Pisidya ve Pamfilya mihrapları için, F. Işık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege’de Buluşması (baskıda).

kente bakan güneydoğu yamacındaki mağaralarda ve kaya duvarına oyulu değişik boyutta ve çok sayıda mihraplardadır O (Res.8). Silyon Akropolü yamacında tek parça kaya kütlesine (Res.1) oda biçimli oyulmuş kaya sellasındadır (Res.9)⁸⁰. Ve de hiç kuşku yok ki bir göktaşı olarak en somut ve tanınmış benzerini, Kybele'nin tapınım merkezi Pessinus'tan İÖ.204/5 yılında Roma'ya taşınan ve bu dünya başkentine inancını aşlayan kült yontusunda bulur⁸¹. Bir “biçimsiz kaya”, bir “baitylos”dur bu gökten inmişliğine inanılan. Vanassa'nın bazan ay ve yıldızlı betimlerinde yansılanan gökselliğine⁸² Perge'de ve tüm Pamfilya'da, bilinmeyen bir zamanda ve tarihsel zamanlarda hep inanıldığı gibi... Ve bu Vanassa hiç kuşkusuz Anatanrıça'nın bir özdeşidir ki, Perge'nin ünlü Plancia'sı hem “Artemis Rahibesi”dir hem de “Anatanrıça Rahibesi”⁸³.

Eğer aynı soyut resmini geç dönemlerde Pamfilya ve Pisidya'nın başka kent sikkeleri üzerinde, örneğin Attaleia ve Selge'de, “ikiz Aphrodite Kastnietis”e dönüşerek Aspendos'ta⁸⁴, ya da “Eleuthera” olarak Myra'da⁸⁵ görebiliyorsak, Anatanrıça inancı Anadolu'nun güney insanını da tam sarmıştır. Ve bu inanç, “Tanrıçası’nın Asyalı karakterine rağmen kent Hellen’di” anlamına hiç sıyrılamaz. Çünkü “tarihi devirlere ait bu ilah kültürün Akhaylılar devrinden neşet etmiş” olduğunu kabul edebilmenin⁸⁷ olanağı yoktur. Yine de “kent Hellen olmaliydi” bilimcilere göre, çünkü “yazıtlardan okunan tapınak çalışanları, yüzde bir-iki istisnasıyla Hellen ve Romalı adlar taşırlar”⁸⁸. Dil gibi adlardaki değişimlerin de sömürgecilikte öze değil, görünürde bir değişimi yansıtıcıları nedeniyle, bu savın kendi içinde çelişkiler içermesi doğaldır: çünkü Perge'dekine benzer olgu, yerliliklerinden hiç kuşku duyulmayan “Side için de geçerlidir”: kent yerli, adlar çoğunlukla yabancıdır burada da. Ve nasıl açıklanabilecekse, bunun tersi bir durum Aspendos'ta yaşanır. Mopsos ya da Amphilochos önderliğinde Argoslu Hellenlere kurdurulan Aspendos'ta kent “yabancı”, adlar çoğunlukla “yerli”dir⁸⁹. Ve üç komşu kente deşin yapılan bu karşılaşmalar, dil gibi adların Hellenliği ile de “halkın Hellenliği”ne varılamayacağını bilmeye yeterlidir, özellikle de Bean'in bu örneklemeleri yaptığı Romaçağı'nda. Çünkü, Perge'de Domitian Taki'nı adayan Varsaklı zeytin zengini Tiberius Claudius Apollonius'un, yerli adını koruyan bir Epikydros oğlu olduğu⁹⁰ bilinmese, sanılır ki o bir Romalı'dır...

“İÖ.2.binyilda Anadolu'nun güney kıyıları Luviler'e yurttur. Bu toprağın özellikle ıssızlarında, örneğin Likya'da ve Dağlık Kilikya'da Luvi, dil ve din öğeleriyle Romaçağı içlerine dek yaşar. Yerel mitoslarla Hellençağı'na sürer geleneğini. İÖ.2.binyilda Korykos'ta geçen Hitit-Luvi kökenli bir Tarhunt ve Runt mitosu Hellen zamanında da anlatılmıştır örneğin. Hellenler bunu belli ki Kilikya'da duymuşlar ve bir Zeus-Typhon Savaşı'na dönüştürmüştürlerdir, Luvi tanrılarının rollerini Hellen tanrılarına vererek yapmışlardır bunu”. S. Durugönül'ün Kilikya araştırmaları bağlamında da deşinilen

80 Perge kaya tapınağı: Işık, Alanya, Res.13. Silyon kaya sellası: Bean, Guide, Lev.13 (Kale'nin soldaki yamaç çizgisi tizerindeki tek kaya); M. Küpper, “Sillyon. Vorbericht über die Arbeiten 1995”, AA 1996, 259 d. Res.3, “kaymış ev”.

81 Naumann, age. 283 dd.; V. Haas, Hethitische Berggötter und hurritische Steindämonen (1982) 191.

82 Bean, Guide 47 d.; R. Fleischer, Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien (1973) 252 dd.

83 Bean, Guide 53; Wagner, Pamphylien, Res. s.56: “Perge Meclisi ve Halkı Plancia Magna'yı onurlandırır; M. Plancius Varus'un ve bu kentin kızını, Artemis rahibesi ve Demiurg'u, Anatanrıça rahibesini...”

84 Fleischer, age. 254 dd. Lev.106-108; A. Pekman, Perge Tarihi (1989) 40; Işık, Alanya.

85 Fleischer, age. 229 dd. Lev.92-95. Tiyatrodaki kabartma için, J. Borchhardt v.d., Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit. IstForsch 30 (1975) 58 Lev.23D; Işık, age. Res.41.

86 Bean, Guide 48.

87 Bosch, Pamphylia 17.

88 Bean, Guide 48.

89 Bean, Guide 48, Perge'nin ardından “much the same is true at Side also; not so, however, at Aspendus”.

90 S. Şahin, “Der Gesandte Apollonios und seine Familie”, Epigraphica Anatolica 25,1996, 1dd. 24.

bu saptamadan⁹¹ anladığım, salt tanrısal adların değişimiyle bir Hellenleşme'den söz edilebilinmeyeceğidir. Bu nedenle de anlayamadığım, "Hellençağı" kavramıdır ki, neye göre ve ne zaman vardır gelenekselciliğin tarih yazdığı o issızlarda? Belirsizdir⁹². Ve Luvi kökenli bu iki "issızlık" arasında, Dağlık Kilikya ve Likya arasında, Pamfilya vardır. Üçünün de benzer bir tarihi ve kültürü paylaşımlıkları beklenir.

Pisidya da paylaşırlar, çünkü "Termessos ve çevresine oturan Solym halkına adını veren ve bir Eski Anadolu Tanrıları olan Solymeus'la sonraki devirlerde Zeus ve Ares bir tutulmuştur. Ve böylece oluşan kültür, Zeus Solymeus kültü olarak yerleşmiştir. Solymos, Dağ Tanrılarıdır; Baştanrı'dır..."⁹³

İtalyanlar'ın bu yüzyıl başlarında yoğunlaşan Pamfilya araştırmaları sırasında R. Paribeni'nin "Perge'dendir" duyumuyla bir Antalyalı'dan aldığı bir damga mühür (Res.10), biçimde resmiyle de Tunççağ Anadolusu'nun bir ürünü olmalıdır. Yine bu Tunççağ'ın ürünü olarak Hitit başkenti Hattuşa'da 1986 yılı kazılarında günüüzüne çıkarılan bir tunç yazıt⁹⁵, Pergeli'nin özde ve kökte Anadoluluğu'nda hiç kuşku bırakmaz. Bir Hitit'e bağlı Hulaya-Tarhuntassa Krallığı'na degen sınır metnini içerir ve "Parha kenti yöresinde sınır, Kastraya Irmağı'dır" diye yazar. Çivi yazısında "Ka-as-ta-ra-ia" olarak hecelenen ırmak, yerel konumuna göre de salt Antikçağ'ın "Kestros"u ile özdeş olabilir. "Par-ha-a" kenti ise Antikçağ'ın "Perge"siyle örtüşür. Ve Hitit Büyük Kralı IV. Tuthaliya döneminin bu tarihsel belgesi gösterir ki, onun tahta çıktığı İÖ.13.yüzyıl ortalarında bile çok zamandır varolması gereken bir Perge vardır. Ve bu varoluş her koşulda, Tuthaliya'yla çağdaş zamanda kopan Truva Savaşı'ndan öncedir. Açıkca dendikte, Hellen masallarına göre "Mopsos, Kalchas ve Amphilochos'un Truva Savaşı ardından bazı Hellen oymaklarının önünde Anadolu'nun güney kıyılarına inişlerinden" öncedir. Ve bu "Argoslu önbilicilerin Perge, Silyon ve Aspendos'u ve de Selge'yi kuruşlarından" önce...

Değindim ki, "Aspendos, Perge ve Side Grekçe değildir. En azı bu üç şehir eski Anadolu tesisleridir ve Aioller ile Argoslular'ın göçleri Grek iskan ve hakimiyeti manasına gelmemektedir" der Bosch. "Attaleia hariç, Pamphylia şehirlerinin hepsinin adı Greklerden önceki bir dilden alınmış"⁹⁶ olduğuna göre ve adını Bergama'nın Makedon soylu kralı II. Attalos'a borçlu olan Attaleia'nın öncesinde de limana egemen bir "Korykos" beklendiğine göre⁹⁷, tüm Pamfilya'da kökü dışardan bir yerleşim nasıl aranır, sorulur?

Özellikle de "Hellence'nin Pamphylia lehçesi" sayılan dil, "Hellenlere o kadar yabancı gelmiştir" ki, bunu "Hellence olmayan bir dil kabul etmişlerdir" ki; ve de Strabon'a göre bu "barbarca dil nedeniyle Epheros Pamphyialıları Hellen olmayan bir kavim göstermiştir" ki⁹⁸, Hellenler'in Antikçağ'da "kendinden saymadığını", çağımız bilimcisi nasıl "Hellen'den sayabilir", o da sorulur?

91 S. Durugönül, Die Felsreliefs im rauhen Kilikien (1989) 143.

92 Kuzyey Suriye'ye açılan bu bitek kültür Kapısı'nda Doğulu öğrencilerden de soyutlanabilemeyen, Durugönül, age.134 dd., Hellen tanrılıklarının ayrıca içerdikleri yerel özellikler için bk., Durugönül, age. 148 dd. Bu "harmandâ" Hellen payı, yöreni "Hellenleştirilecek" yoğunlukta mı vardır? Ya da "Hellençağı", kabartma betilerin tiplene "Batu etkisi" olarak gösterilen, "İtalya, Likya ve Lyon" özelliklerine, Durugönül, age.147, göre midir? Değilse, "Doğu'yı Hellenleştirme"den çok kendileri Doğululaşan Makedonyalı kralların, E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları (1989) 239, Hellenistikçağ'da biçimlendirdikleri yöre tarihinde mi? Açıklık getirilmelidir. "Hellenistikçağ" deyimi bile bu bağlamda sorgulanmalıdır.

93 N. Çevik, "Antalya-Hurma Köyünde Bir Çiftlik Yerleşimi", Likya 2,1995 (baskıda); M. Özsait, Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi (1985) 142.

94 P. Paribeni - P. Romanelli, MonAnt 23,1914, 66 Res.8.

95 H. Otten, "Das Land Lukka in der hethitischen Topographie", Lykien-Symposion 120 d.; J. Börker-Klähn, "Lykien zur Bronzezeit-eine Skizze", Lykien-Symposion 53; İşık, Alanya.

96 Bosch, Pamphylia 17.

97 Bosch, Pamphylia 37 dn.125; N. Çevik, "The Localisation of Olbie at the Gulf of Pamphylia", Lykia 1,1994, 90.

98 Bosch, Pamphylia 16. Ephorus'tan alıntı için, Bosch, Pamphylia 16 dn.24.

Korakesion'un 15 km. kadar doğusunda yükselen Cebel İres'den Fenike dilinde ve İÖ.7.yüzyıl sonlarından bir yazitta geçen "tüm kişi ve çoğu yer adları yerli Anadolulu'dur"⁹⁹. Tek degildir bu Fenikece oluşunda; benzerleri İÖ. geç 8.yüzyılda yazılmıştır, Hasanbeyli ve Karatepe örnekleriyle Yenihitit toprağındadır¹⁰⁰. Side'den sanki "sıradanmış gibi" unutturulan, sütun allığından dönüşme ve "tapınaklar yöresinde bulunma", olasılıkla sıvı sunular adama işlevli bir bazalt "sunu çanağı" da (Res.11) bilinir ki Yenihitit ürünüdür¹⁰¹, eşcesine benzerlerini yine İÖ.1.binyıl başlarında doğusundaki kentlerde bulur¹⁰². Ve bu buluntu tek başına, Pamfilya'nın erken Demirçağ'da da Doğuya, Anadolu kültür ve düşüncesine açılmışlığını belgeliştirir. Sırtı Hellenistan'a dönüktür.

Belli ki Antikçağ'ın Magydos-Parha yolu üzerinde, günümüz Kemerağzı'nda, kimselerin farketmediği bir kaya tapınağı da (Res.12) Pamfilya'nın o karanlık çağında inançta yerliliğin ürünüydü. Çünkü mihrabı, basamaklı kaya çanağı ve düzleştirmiş geniş tapınma alanıyla onceleri Anadolu'da bir Urartu ya da Frig toprağının ürünüydü o. Sonraları bu yörede Likyalı'nın, Pisidyalı'nın, Kilikyalı ve Pamfilyalı'nın da olmuştı¹⁰³. Az doğusundaki Karaçallı'nın Klasikçağ gömütleri yanı başında benzer işçilikli kaya mihraplarıyla kutsallaşmış bir alan (Res.13), bu kez gömütle ilişkin olarak taşımısti Hatti'den bu yana bilinen Anadolu geleneğini Pamfilya'ya¹⁰⁴. Ölü kültüyle ilişkili olarak taşımısti¹⁰⁵. Çünkü Karaçallı'nın kaya lahitleri ve kaya gömütleri oyulu bir değişik başka alanında ölü kültü, dördü aynı seki üzerinde, teki ayrı konumlanmış kaya çanaklarıyla da yerlileşmişti bu topraklarda (Res.14). Çanaklar, yeraltı tanrılarına sıvı sunu adamak için oradaydı¹⁰⁶.

Gerçekten de yenilerde Alanya Müzesi'nde "keşfettiğim", bilinmeyen yakın çevreden gelme, İÖ.6.yüzyılın 2.çeyreği yapımı bir Frig-İyon tiplemesi torso¹⁰⁷, betimlediği Kybele ile yore insanını düşündcede ve inançta tüm Anadolu'ya, özellikle de İÖ.7.yüzyıl Frigyası'na, açar. "Kapı", Arezastis benzeri bir Frig kaya tapınağının öykünmesi olarak, Pamfilya Ovası'nın kuzeybatı ucta Pisidya dağlığına sardığı Ariassos önünde, Dağbeli'ndedir.¹⁰⁸ İsaurya bölgesinin Akseki-Bozkır arası Dibektaşı yaylasında kayadan biçimlendirilen sunu çanaklı basamaklı sunaklar da Frig Tanrıçası'nın

99 P.G. Mosca - J. Russell, "A phoenician Inscription from Cebel Ires Dağı in Rough Cilicia", *Epigraphica Anatolica* 9,1987, 1 dd. Lev.1-4; İşık, Alanya.

100 Mosca - Russell, age. 4.

101 A.M. Mansel, *Anadolu* 3,1958, 1 dd. Lev.2 dd.; a.y., Side, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları (1978) 6 Res.5, "Side'nin halen bilinen en eski anıtıdır"; İşık, Alanya.

102 Karş., B. Wesenberg, *Kapitelle und Basen. Beobachtungen zur Entstehung der griechischen Säulenformen* (1971) 89 dd. Res.179 dd.

103 F. İşık, "Likya Kaya Tapınakları", 1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları (1995) 110 dd.; a.y., Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması (baskıda).

104 Kemerağzı-Karaçallı kaya anıtları, Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırma Merkezi'nin Antalya ve yakın çevresinin arkeolojik dokusunu arşivlendirmeye yönelik etkinlikleri çerçevesinde Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri tarafından "bitirme tezleri" olarak araştırılmıştır. Kemerağzı kaya tapınağını Arzu Savucu, çevrenin kaya gömütlerini Baran Aka çalışmıştır. Sonuçları, zamansız yitirdiğimiz B. Aka'nın dost adına ve unutulmaz anısı için baskıya hazırlanmaktadır.

105 Genel: F. İşık, *Die offenen Felsheiligtümer Urartus und ihre Beziehungen zu denen der Hethiter und Phryger* (1995) 65 dd.; N. Çevik, "Urartu Kaya Gömütlerinde Ölü Kültüne İlişkin Mimari Elemanlar", *TürkAD* (baskıda). Mihrap özelinde: F. İşık, "Şirinlikale, Eine unbekannte urartäische Burg und Beobachtungen zu den Felsdenkmälern eines schöpferischen Bergvolks Ostanatoliens", *Bulleten* 200,1987, 507 dd. Res.14; a.y., "Likya Kaya Tapınakları", 1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları (1995) 114 Res.23.

106 F. İşık, "Şirinlikale, Eine unbekannte urartäische Burg und Beobachtungen zu der Felsdenkmälern eines schöpferischen Bergvolks Ostanatoliens", *Bulleten* 200,1987, 509 dd.Res.11.12; a.y., "Batı Uygarlığının Kökeni. Erken Demirçağ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", *TürkAD* 28,1989, 21 Res.25.26; a.y., "Likya Kaya Tapınakları", 1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları (1995)116, Res.11.28.

107 İşık, Alanya, Res.1-6 (baskıda).

108 F. İşık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması, Res.12 (baskıda).

Pamfilya'yı kültüyle Toroslar'dan kuşatmışlığını tanıtalarıdır (Res.15)¹⁰⁹. Erken Demirçağ Pamfilyası'nın karanlığı belli ki toprak aralandıkça yörenin Anadoluluğu'na ışışacak; halkın Likya, Pisidya ve Kilikya ve de İsaurya'da oturan komşularından daha az yerli olmadığı gerçeği giderek gün yüzüne vuracaktır.

Adalya Antik Limanı güney duvarında (Res.16), içinde yuvarlak sunağıyla ve sunağı üzerinde taşlaşmış mum katmanıyla balıkçılara bugün bile umut dağıtan mihrap (Res.17)¹¹⁰, her bir karış toprağında Anadolu insanına binyollar boyu benzer biçim ve işleviyle umut olmuşsa eğer, bunun yorumu ırk ve dinden çok öte bir bağımlılıkla "Anadoluluk'ta inançla direnişir"... Binyollar öncesinde de İskender'in "Hellenleşmeyi unuttuklarının bir cezası olarak" Side'de beklettiği bir garnizon¹¹¹, Pamfilya'yı kendi yerli özünden koparmada zorluğun bekçisiydi. Bir Anadoluluk'ta direnişi kırmayan bekçisi. Yerli yazda ve yerli dilde üç yazıtta belli ki (Res.4), İskender ölmüş, kurduğu dünya devleti dağılmış, Sideli "Hellenleşmesi gerektiğini" yine "unutmuştu"...

KISALTMALAR

Bean, Guide	: G.E. Bean, Turkey's Southern Shore. An Archaeological Guide (1968).
Bosch, Pamphylia	: Cl.E. Bosch, Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler. Studien zur Geschichte Pamphyliens (1957).
İşık, Alanya	: F. İşık, "Ein phrygisch-ionischer Torso der Muttergöttin in Alanya". H. Çambel'e Armağan (baskıda).
Lykien-Syposion	: Akten des II. Internationalen Lykien-Syposions, Wien 1990. Bd. I (1993).
Wagner, Pamphylien	: J. Wagner, Pamphylien. Antikes Leben an der Türkischen Riviera (1992).

109 J. Börker - Klähn, "Isaurische Almen (Türkei)", *Antike Welt* 27,1996, 419 d. Res.s. 419, "İÖ.8.yüzyılın sonlarına doğru Kral Midas İsaurya bölgesini Büyük Frig Krallığı topraklarına katmıştır. Frig kültür mirası bu yörede Hristiyanlık içlerine dek canlı kaldı". Üzerine sunu çanağı bulunan Anadolu basamaklı sunakları için bk. F. İşık, "Zum Ursprung Lykischer Felsheiligtümer", *Festschrift J. Borchhardt* I (1996) 61 Res.7 (Urartu); Res.8 (Likya); C.H.E. Haspels, *The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments* (1971) 95 Res.230 d. (Frig).

110 F. İşık, *Die offenen Felsheiligtümer Urartus und ihre Beziehungen zu denen der Hethiter und Phryger* (1995) 70 Res.168.

111 Wagner, Pamphylien 104. "Şehir hiç kılıç kullanmadan teslim olduğuna" göre İskender'in Side'de "bir işgal ordusu bırakması", Bosch, Pamphylia 21, Arrian'ın bu haberini doğrular niteliktedir.

SUMMARY

The Reality of Pamphylia and Anatolia

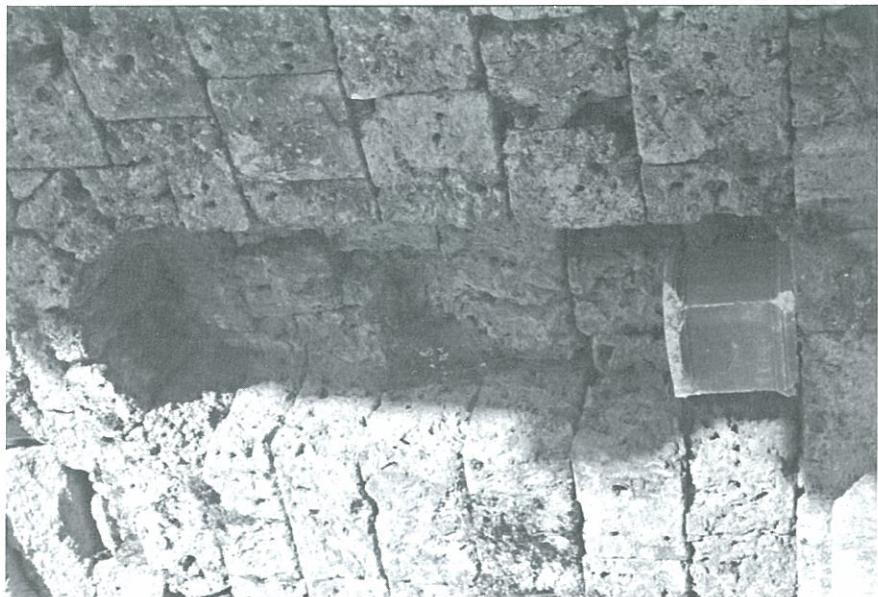
From the 11th century B.C., the time when the first Hellenic tribes moved into the land of Anatolia, until today, history has been distorted by Pan-Hellenistic assertions, and the magnificent civilization created in the coastal parts of Anatolia has been supposed to belong to the Hellenic Civilization in its roots. Pamphylia is the region which is most affected by this view. As one of the rarely heard “Hellenic” names in Anatolia, its name has been interpreted as meaning “the land of all -Hellenic- peoples”. In fact, these “peoples” who are said to be of Hellenistic origin are solely “the Arcadians, Dorians and Aeoleans”. The language of Pamphylia, called “Pamphylian Hellenic”, is a “mixed Hellenic” composed of the dialects of these peoples. However, this language has not yet been deciphered. It involves a lot of elements of the native Anatolian language.

The existence of such a lot of Anatolian elements in the language shows the presence of an indigenous people, very probably native Luwians, living here before the Hellens’ arrival. This scientific fact shows that the claim about the cities of Pamphylia having been founded by the Hellenic tribes led by Mopsos, Kalchas, and Amphilochos of Argos, following the advice given by the oracle after the end of the Trojan War, should be regarded as nothing but a story. The inscriptions of Karatepe and Asitawanda show that, despite all the claims, the name Mopsos might have been adopted from the Hittite “Muksus”; the harmony and similarity between the names of Aspendos and Estwediys, which are originated from the New Hittite king name “Asitawandas”, support my view. Besides, although these cities are asserted to be founded by these three leaders from Greece, their names appear on the ancient coins in the local language as Estwediys for Aspendos and Selyviis for Sillyum. The name Perge appears as Parha in a Boğazköy-Hittite inscription from the 13th century B.C., and this proves that Perge was already there before the Trojan War, before the time when “the Hellens came into this region”. It is mentioned in some documents of antiquity that Side was founded in 1405 B.C. Moreover, there is no doubt that Side is the sole native Pamphylian city. Side had a language of its own, which was related to Luwian, and had its own alphabet. Side means “pomegranate” in this language.

The fact that the pomegranate is a symbol of Kubaba, who had been “the mother goddess of Anatolia” since the Stone Age, justifies the native “Anatolianness” of the people of Side in matters of religion, too. Artemis of Perge also comes from this goddess. Her cult and sculpture has similarities with Artemis of Ephesos, Hera of Samos, and Aphrodite of Aphrodisias, who all replicate the same goddess. For this reason, the famous Plancia Magna of the city is the “priestess” of both Artemis and the mother goddess. This theme is also supported by the fact that the mother goddess is a “mountain deity” and her temple is carved in the rocks. As in all the towns of Anatolia, there is a mountain temple of the mother goddess on the Acropolis of Perge which is formed of caves and niches. At Sillyum, too, “niche and rock-cella” are carved for the mother goddess.

These facts about the religion are important, because it is impossible for the people to be alien where the belief is local and native. If the Hellens were inculcated with local beliefs, this proves that they were integrated within the local community. Unless Hellenistic thought had prevailed there, that community cannot be considered Hellenized. Since there were neither religious nor cultural ties between the homeland “Hellas” and her “colonized cities”, it is impossible to argue that Pamphylia was Hellenistic in the late Bronze Age and the early Iron Age. Such earliest findings as a stamp-seal from the Bronze Age in Perge; a late Hittite column base in Side; a Cybele statue with Ionic-Phrygian influence from the early archaic period in Alanya; a Phrygian stepped altar in Dibektaşı plateau near Akseki, and an inscription in the Phoenician language from the late 7th century in Jebel Ires, altogether prove that the Pamphylian people were Anatolian in culture.

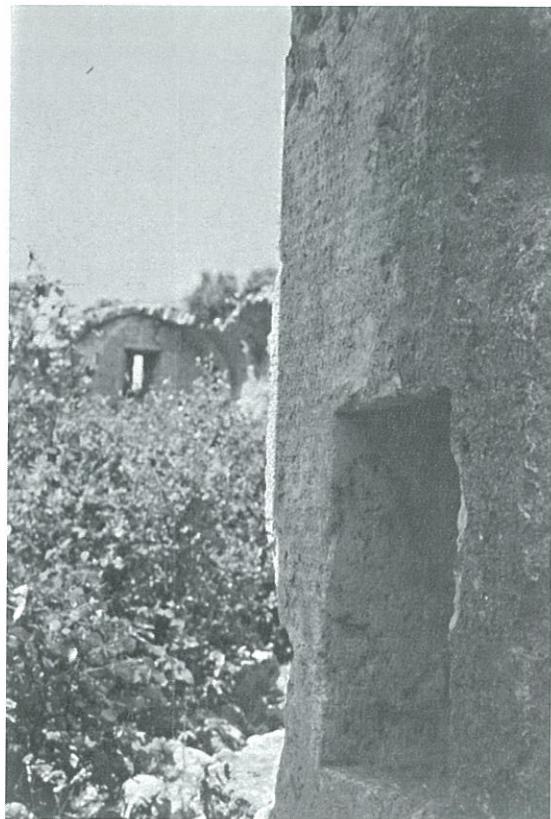
The official language and alphabet were ordered “to be Hellenistic” by Alexander the Great. But these efforts and the converting of names to “Hellenic” have produced nothing more than a superficial image. Alexander the Great had left behind a garrison in Side to remind the people that they must Hellenize. The mission of that garrison was to prevent Pamphylia from returning to her essence of being Anatolian. Nevertheless, three inscriptions written in the local language at the late Hellenistic time indicate that Alexander the Great had passed away and his world empire collapsed long ago, while the people of Side had failed to become fully Hellenized.

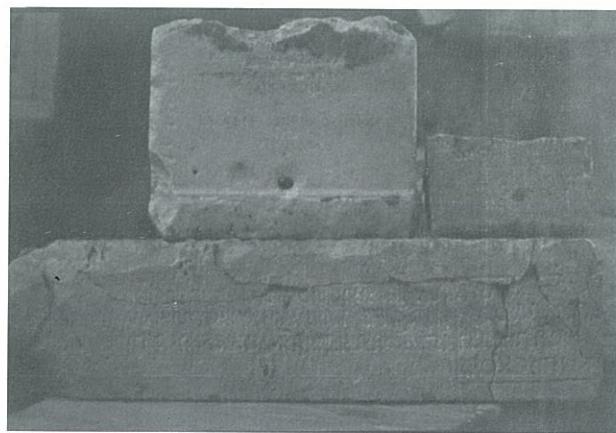
Res.2. Perga kent kapısı, yontu allığı.

Res.1. Silyon Kalesi'nden Pamfilya düzluğu.

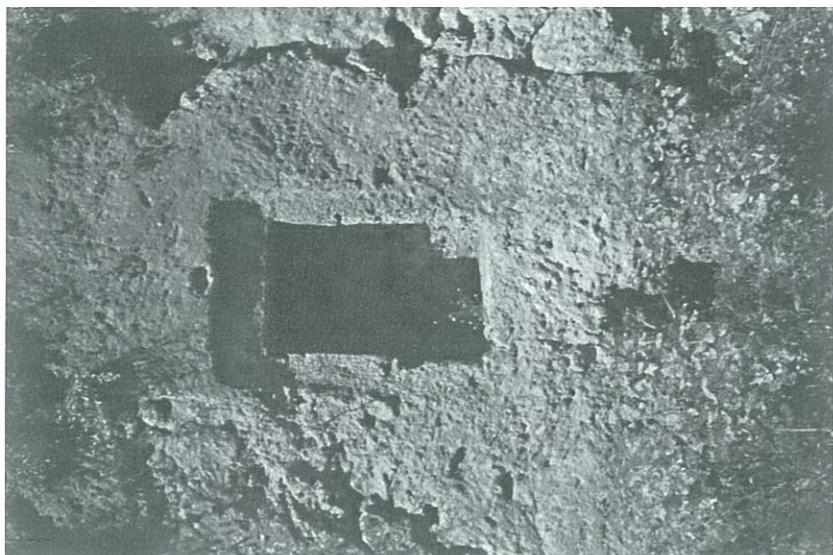
Res.3. Silyon Kalesi, yazıt.

Res.4. Side iki dilli yazısı, Side Müzesi.

Res.5. Side ölçü kabı, Side Müzesi.

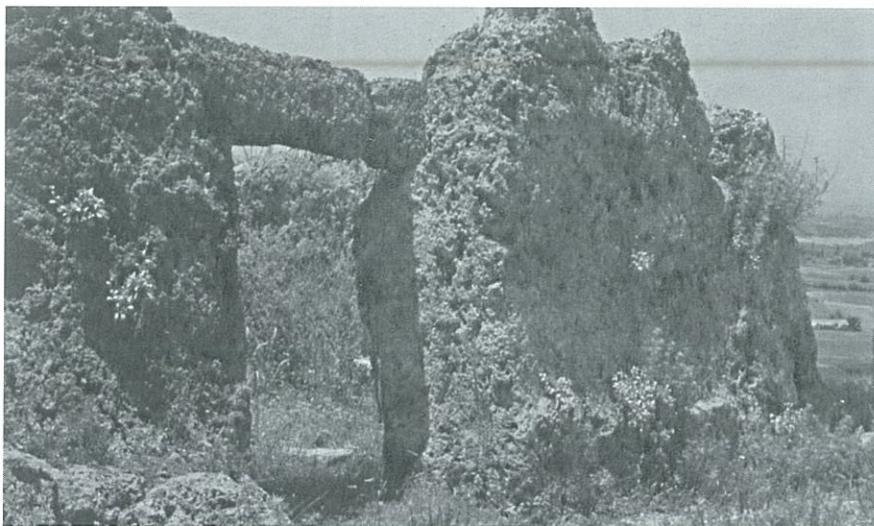
Res.7. Silyon Kalesi, kaya mihrabı.

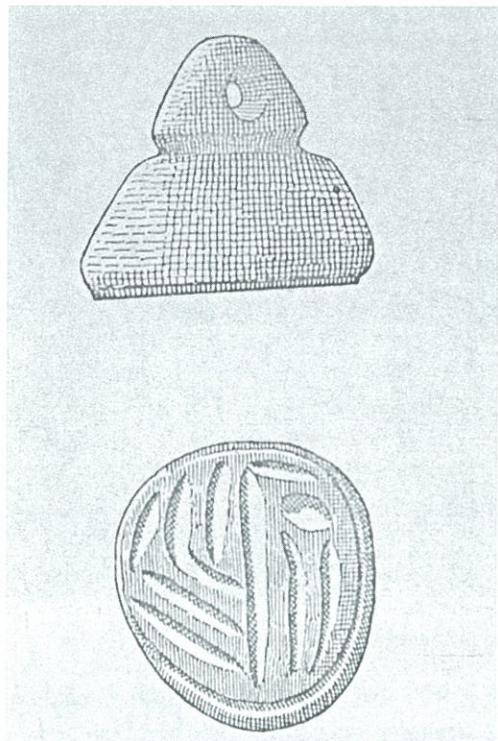
Res.6. Perge Vanassa'sı, Antalya Müzesi.

Res.8. Perge Kalesi, dağ tapınağı.

Res.9. Silyon, kaya sellası.

Res.10. "Perge'den" damga mühür, kayıp.

Res.11. Side "sunu çanağı", Side Müzesi.

Res.12. Kemerağzı, kaya tapınağı.

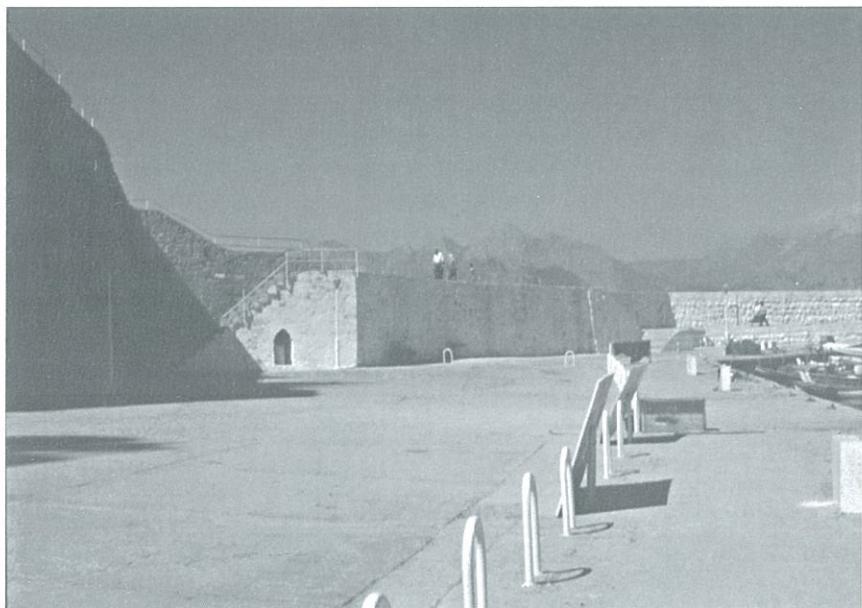
Res.13. Karaçallı, ölü tapınağı.

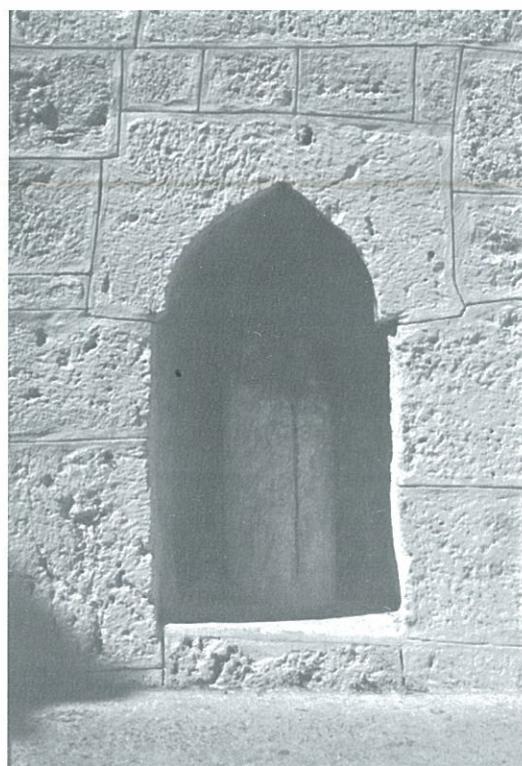
Res.14. Karaçallı, kaya çanağı.

Res.15. Dibektaşı, kaya tapınağı.

Res.16. Adalya eski liman mihraplığı.

Res.17. Adalya eski liman mihrabı.